

„ВЪЛНЕНИЯТА В БЪЛГАРИЯ“ (Гръцкият печат за Априлското въстание)

Марин Жечев

Когато се разгаря пожарът на Априлското въстание, потопено в кръв от османските побойници, съседна Гърция още не се е нарадвала на спечелената с много жертви свобода. Все още са живи поборниците за национално освобождение, а идеалите на Ригас Велестинлис, които сякаш намират ново превъплъщение в „Наредата“ на Васил Левски — да се замени деспотско-тиранската система с демократско народно управление, в което всички народности: българи, турци, евреи, гърци и др. — да бъдат равноправни във всяко отношение — вълнуват ума и фантазията на вдъхновителите на революционната борба. Поражението на Априлското въстание намира широк отклик сред гръцкия народ. Този отклик някак естествено се слива с мисълта за залялото в кръв голямо въстание на остров Крит, оставило светла дияра с всенародния героизъм и всеотдайност с жертвоготовността в името на благородната идея за свобода.

Много са причините, поради които въпросът за отражението на Априлското въстание в Гърция не е достатъчно широко разработен у нас — целините от гръцки архиви и документи не видели бял свят, невъзможността дълги години да се работи в библиотеките в Гърция, разпръснатите течения на вестници и списания, които трудно се намират и често са непълни, отношението на недоверие, насаждано продължително време след освобождението на България. В статията си „Априлското въстание и гръцката общественост“¹ Николай Тодоров очертава някои особено важни страни от политическата действителност в Гърция и отражението на Априлското въстание в гръцката общественост. Разглеждайки задълбочено създаването се положение, авторът отбелязва: „официалната политика, следвана от гръцките правителства, е да се задържи Гърция по възможност по-далеч от назряващия конфликт на Балканите. В случая гръцкото правителство изхожда от разбирането, усилено насаждано от английските политици и управници, че националноосвободителното движение на славянските народи на Балканите, зад които стои Русия, е толкова опасно за гръцките великодържавнически планове, колкото и за Османската империя.“²

Спирайки се на вестниците и списанията, които пряко вземат отношение към априлската спопея, К. Възвъзова-Каратеодорова³ споменава и няколко гръцки издания. Пред вид само на гръцките списания и вестници, отделили значително място на въстанието в България, смятам цифрата на вестниците и списанията, които отразяват въстанието, и броят на публикуваните статии и кореспонденции, посочени от Възвъзова, може да бъдат доста увеличени.*

¹ Н. Тодоров. Априлското въстание и гръцката общественост, Априлското въстание 1876—1966. София, 1966. с. 151—159.

² Пак там.

³ К. Възвъзова-Каратеодорова. Българският и чуждият периодичен печат от 1876 г. и Априлското въстание. Априлското въстание 1876—1966. София, 1966. с. 181—202.

* К. Възвъзова-Каратеодорова, базирайки се на досегашните проучвания и събрани материали, посочва около двеста европейски вестници и списания, поместили към три хиляди статии, дописки, информации, писма, съобщения и други материали, свързани с причините, подготовката, обявяването, развой и потушаването на въстанието и подвига на Ботевата чета.

Наистина едно по-цялостно проучване изисква много време и къртовска работа, тъй като само в Атина и провинцията по време на въстанието излизат над 60 вестника, някои от които с приложения, и няколко списания, разпръснати в най-различни библиотеки и повечето без пълни течения. Значителна част от тях не са останали настрана от развилнялата се трагедия над българското население, възбудила вниманието на световната общественост и съчувствието на милиони обикновени хора.

Наистина има седмичници като „Естия“, в които читателят може да намери материали за храната на ластовичките, за продължителността на живота и жителите на различните страни, за начините на отопление при отделните народи, за горните слоеве на атмосферата, но не ще намери нищо за кървата драма на един народ, който векове има същата орсия. За справедливост трябва да посочим, че подобни случаи са наистина рядкост.

Априлското въстание и безчинствата на османските поробители за известно време става една от главните теми на гръцкия печат. Страната скоро се е освободила от вековното робство и националните борби привличат като магнит вниманието, независимо дали се отнася за поредното въстание в Крит, Херцеговина, Босна, Черна гора или която и да е друга страна. Бременна на събития, Европа все по-пълно използва възможностите на вестниците и списанията, на новите технически средства като телеграфа, за да привлече вниманието на читателя към страни, които досега са били само прости географски понятия, за интересни случаи и събития на който и да е от петте континента. Журналистите се ползват и с радост поместват съобщения и телеграми от различни части на света, изненадани понякога не по-малко от своите читатели от новите възможности. Естествено тези вести в много случаи само се докосват до събитията, не ги тълкуват вярно, има прекалено субективно отношение на редакторите, които служат на койтои борби или се стремят само да спечелят нови абонати за краткотрайните си издания.

Вестта за Априлското въстание в България достига до гръцките вестници няколко дни след неговото избухване. В брой 117 на третата си годишнина от 26 април 1876 г. вестник „Ефимерис“⁴ пише: „За безредиците, станали около Татар Пазарджик, твърде много преувеличения. Никакво потвърждение няма.“⁵ Зад този телеграфен стил на тогавашните съобщения можем да видим, че вестта за безредиците и въстанието е дошла по телеграфа веднага с неговото избухване. Съобщението е поместено на първа страница, където по начало тогава се слагат повече вътрешни материали, предназначени за по-широк кръг читатели. Още на следващия брой на трета страница е отделено повече място: „За вълненията в Пазарджик, които според вечерните телеграми нямат сериозен характер, може да се каже следното: Сутринта на отминалата сряда телеграфът ни запозна с вълненията и положението в България и Отликъй на Марица, на разстояние 30 км от Пловдив. Бунтовниците са убили двама полски пазачи, а вестта, че е убит и мюдюринът, не се потвърди. Съответните мерки са били взети от управителите на Пловдив и Андрианополс и според същото съобщение са изпратени намиращите се там войски. Министерството е изпратило дружина от 800 мъже. Причините за положението не са разяснени, известно е обаче, че недоволствата са породени главно поради своеволията при събиране на десетъка. Вижда се, че болшинството е наелектризирано от известните успехи и впечатления от въстанието в Херцеговина.“⁶ Това необичайно обширно за времето си съобщение ясно говори, че интересът на гръцката общественост към събитията в съседна България е голям. Мнението се потвърждава и от поместените съобщения във вестниците „Еон“, „Авги“, „Неологос Атинон“ и други. В броя си от 27 април 1876 г. на трета страница в „Авги“ помества почти същото съобщение, както и „Ефимерис“. „ — И в областта на Татар Пазарджик, принадлежащ към номархията Андрианополс, са отбелязани сериозни вълнения от страна на българите. Бунтовниците са убили двама полски пазачи. Като причини за вълненията се отбелязват недоволството в тази част на България поради погазването в тези области от властта на правата и особено от събирането на десетъка. Високата порта е изпратила и там съответните войски,

⁴ В. „Ефимерис“, бр. 117, 26.IV.1876.

⁵ Пак там, бр. 117, 26.IV.1876, с. 1.

⁶ Пак там, бр. 118, 27.IV.1876, с. 3.

защото е отбелязано положение на въстание.⁷ За да се разбере ясно това „и в България“ е необходимо да се посочи, че в гръцките вестници се отделя значително място на въстанието в Босна, Херцеговина и Черна гора. Успехите и пораженията на въстаниците се отбелязват с големи подробности и с явно съчувствие. Подобно е и отношението на преобладаващата част от вестниците към въстанието в България. Това се отнася особено за вестниците „Ефимерис“, „Неологос Атинос“, „Стоа“ и „Авги“.

Според Коста Магер⁸, историк на гръцкия печат, „Ефимерис“ е първият значителен организиран ежедневен вестник в Гърция. Той се издава всеки ден на годината. За тогавашните журналисти е нямало почивни дни, те са работели и на най-големите празници. Първият брой на „Ефимерис“ се появява на 1. X. 1873 г. Главен редактор му е Йоанис Камбуроглу, който по-късно става известен писател и член на Атинската академия. „Ефимерис“ е чисто новинарски вестник за разлика от большинството вестници от тази епоха. Излиза в четири, а в неделя и в осем гъсти страници. Те са препълнени със съобщения, засягат всички по-важни вътрешни и външни събития, повечето без коментари, но винаги с определена насоченост, с остро чувство за злободневност. И това не е случайно, когато се погледне списъкът на сътрудниците на вестника. В сред тях са имената на най-известните политически и духовни личности на Гърция, много от които по-късно стават известни писатели, общественици, културни дейци. Могат да се спомнат П. Янопулос, М. Митцакис, Александрос Пападиамандис, един от най-известните гръцки прозаисти, Георгиос Дросинис, лирически поет с особено вдъхновение, А. Провелениос, Константинос Папаригопулос, изтъкнат историк, широко известният автор на „Папеса Йоана“ Емануил Рондис и други. Собственикът на вестника е също така известен драматичен писател, пиесите на когото са играни на много от атинските сцени — Димитриос Кормилас. „Авги“ е демократичен ежедневник, който често си разрешава безпардонни подигравки с краля и кралското семейство, не се страхува да изнесе на бял свят килливите ризи на политически дейци, които използват положението си за лично обогатяване. Тези сведения не са излишни, защото дават представа за хората, които са създавали общественото мнение в Гърция. С участието на някои от тях може да се свърже и значителното място, отделено на въстанието в България, яркият протест срещу зверствата на поробителите.

Първата вест за разгрома на въстанието се появява едва няколко дни след съобщението за въстанието. В броя си от 28 април „Авги“ пише: „Телеграма от Цариград съобщава, че турските войски са разбили българските въстаници край Татар Пазарджик.“⁹ Подобна е телеграмата, поместена на 29 април във в. „Ефимерис“: „Събота турската войска атакува и разби българските въстаници около Татар Пазарджик.“¹⁰ С вестта за разбиването на българските въстаници обаче не секват кореспонденциите от България. Напротив. Тя става сякаш причина за изострянето на интереса, за търсене на нови и нови подробности и интересни случаи около избухването, развитието и кървавото потушаване на „българското въстание“.

В извънредния брой на вестник „Ефимерис“ от 30 април 1876 г. се появява първата по-значителна статия, която разказва за събитията чрез устата на очевидец: „Писаха ни от Андрианополис на 24 април: Над Белово българите от селата около Балкана въстанаха. Имат еднакви носии и оръжие огнестрелно. Раздвижи ги панславянската пропаганда, която работи за това от 1870. Объркаха ги тамошните запасни, та и от Цариград много военни, неизвестно дали боеспособни. Същевременно българските градове, които въстанаха, се намират в голям кипез. И ние тук със страх живеем, дали отмъстителните отоманци не ще се нахвърлят върху християните.“

Никаква дори опасност за положението на владенията на Турция в Българско.¹¹ Ясно е, че кореспонденцията е писана от грък и ясно отразява настроенията и страховете на гръците в България. Те се страхуват от „отмъстителните отоманци“, които могат да се „нахвърлят върху християните“. Но едновременно с това авторът не скрива, че „българските градове, които въста-

⁷ В. „*Αύγη*“, бр. 4138, 27.IV.1876, с. 3.

⁸ К. Магер. *Ιστορία του ελληνικού τύπου*. *Αθήνα*, 1957.

⁹ В. „*Αύγη*“, бр. 4139, 28.IV.1876, с. 4.

¹⁰ В. „*Εφημερίς*“, бр. 120, 29.IV.1876, с. 1.

¹¹ Пак там, бр. 121, 30.IV.1876, с. 1.

наха, се намират в голям кипещ“. Това е свидетелство с особена важност, защото ясно говори за голямата подготвителна дейност, за организираната дълго време акция, която е привела в „кипеж“ българските градове.

Сякаш откликвайки на в. „Ефимерис“ на 1 май 1876 г., в. „Авги“ помества голяма за времето си статия, заемаща почти цяла колона от вестника, разполагащ общо с 8 колони. Интересно е, че тя има самостоятелно заглавие, нещо наистина рядко, затова си позволявам да цитирам по-голяма част:

„ЗА БЪЛГАРСКОТО ВЪСТАНИЕ“

Важни са от България съобщенията за тамошните въстанически вълнения. Турските вестници ги описват в живи краски, но винаги „без гаранция за истинността на казаното“ (разредката и кавичките са на вестника).

Въстаниците възлизат на 4—5000 мъже, имащи пълно въоръжение и снаряжение. Населението на много села се съединява с въстаниците и са заградили много улици с камъни за препречване движението на военните ешелони. Турските села и и чифлици около Пловдив са изгорени. Отоманските жители на Андрианополис и башибозуци са въоръжени и изпратени към театъра на въстанието, освен редовната войска, която е докарана. Двадесет и два железопътни вагона са докарали снаряжение за отоманската войска.“ Следва съобщението на „Анатоликос Кирик“ от Цариград за въстанието: „От вчера, събота, всички турски села и чифлици са подпалени от българските въстаници, числото на които нараства. . . Отбелязани са кървави сблъсквания между български и турски работници по железопътната линия.“¹² Освен това в кореспонденцията се съобщава за спиране на композиции в Ихтиман, Троян, Пилас, че евреите и гърците се подготвят за изтегляне от градовете в случай на нужда.

Значително е и мястото, което се отделя във в. „Ефимерис“ от 1 май 1876 г. Отново позволявайки се на „Анатоликос Кирик“, вестникът внася и някои свои бележки, които характеризират неговата политическа позиция. Едновременно с това съобщенията говорят за голямата неяснота и неинформираност дори на пресата около въстанието в България. И това е естествено, защото Турция се стреми до слуха на народите да не достига не само вестта за въстанието, но и за положението на поробените народи. Колкото и оскъдни да са сведенията, те дават известна представа за народното движение, което се разгаря. След като в предните броеве е отбелязано, че въстанието няма сериозен характер, то сега вестникът сякаш търси извинение пред своите читатели и отбелязва: „сериозен характер вземат вълненията в България, определени като въстание, подготвено да вземе по-големи размери. Смята се, че го е разпалила Сърбия, искайки да използва неуспелия и напразен опит.

Районът на Белово, разположено на железопътната линия за Румелия в продължение на няколко километра от Сарамбей, е заст изцяло от населението, което се съединява с другите въстаници от околните села. Военен ешелон намери пътя затворен. На следващия ден са изпратени 400 сандъка огнестрелно оръжие и 2200 сандъка снаряжение. Турското село Сарамбей (в текста е дадено в двата случая по-различно — б. а.) е изгорено. В Пловдив много турски къщи са подпалени тази нощ. Множество отоманци са изпратили рапорт до управителя в Пловдив, искайки оръжие, но от Цариград отхвърлиха сведенията за поражение на нередовната военна сила, както и изпращането на войски във въстаналата област.“¹³

Освен тази значителна кореспонденция, която говори сама по себе си за неяснотата на положението, за объркването не само на журналистите, но и на турското правителство, след няколко други информации са поместени съобщенията:

„— От миналата събота всички между Пловдив и Пазарджик села и чифлици горят. Железопътната линия работи, но след завземането ѝ войници са изпратени да заемат станциите. По тази линия сблъсквания кървави се забелязват между турци и Българи (с главна буква — б. а.). Андрианополис за 24 часа е останал без стража, при което последвало голямо раздвижване.

¹² В. „Авгус“, бр. 4141, 1.V.1876, с. 3.

¹³ В. „Ефимерис“, бр. 122, 1.V.1876, с. 2.

— Всички пощенски вагони са задържани в Пазарджик. Всички изходи са задържани от въстаниците. Телеграфната линия между Пазарджик и София е прекъсната.

— Въстаниците между другото се опитаха да запалят гората около Белово, но не успяха. — В еврейските квартали на Андрианополис са открити запалителни материали. Гръцките търговци се готвят да напуснат това опасно място.

— Специален влак е докарал 300 войници откъм Отликьой, където въстанието е взело застрашителен характер.

— Въстаниците от Татар Пазарджик възлизат, според турските вестници, на 7—8000. Ръководят се от сърби и руси. Три хиляди войници отомани са изпратени срещу тях.¹⁴

Тревожните съобщения от България набъбват. Въстанието на много места е потопено в кръв, но димят пожарите. Световната общественост е потресена от известните факти за злодеянията на башибозуците и редовната турска войска. Зад съобщенията в няколко реда понякога се крият събития, които ще останат паметни за цял един народ. Наистина възможностите на вестниците, болшинството от които излизат в четири страници и на малък формат, са твърде ограничени. Само след като се знае историята на Априлското въстание, може да се разбере какво се крие зад съобщението на в. „Авги“ от 3 май 1876 г.: „Пожари и убийства са извършени в околните на Пловдив села. Причините да въстанат с оръжие и да се обединят жителите, са различни. Прекъснати са железопътните и телеграфните връзки.“¹⁵ Или: „В телеграма управителят на София съобщава до министерството на войната в Турция, че изпратените срещу въстаналите български войски заемат без бой местата, които им са определени. Въстаниците се оттеглят в Балкана.“¹⁶ Не разяснява достатъчно положението и телеграмата на валията на София до правителството, според която е постигната „нова победа срещу въстаниците от царската войска около Татар Пазарджик“¹⁷.

Едва в една по-голяма статия от 4 май 1876 г. на в. „Ефимерис“ вече става по-ясно, че падежите, причинени от войските, които наброяват 60—70 000 души, са предизвикали „страх и ужас“ въсред населението. В специална статия за вестника и в отделна рубрика „Вести от България“ се дават по-подробни сведения: „Между Саранбей и Белово в продължение на 9 км железопътната линия е разрушена и телеграфната връзка прекъсната. През нощта на неделя срещу понеделник две села северно от Папазли са били запалени. Вторник две части нередовна турска войска е тръгнала от Хасково за Пловдив. До отпечатването на вестника линията работи. Ако информацията ни са верни, нередовната войска се е отдала на всякакъв вид безчинства, стреляйки срещу българските работници по линията и срещу всички обичащи спокойствието християни. Многочислените работници са напуснали местата си по станцията.“¹⁸ Това са само част от съобщенията, която се допълва с „Последни вести от България“, според които „От Белово прекъснаха съобщенията. . . Убит е един турски работник. Не е ясно кой е извършил убийството — българи или башибозуци. В момента научихме, че шест турци, преследвани от чета български въстаници, над 300 човека, са потърсили убежище в железопътната станция на Белово. Българите открили огън срещу станцията и я подпалили.“

„— По линията между станциите Пазарджик и Саранбей в продължение на 15 км два железопътни моста са подпалени.

Очаква се голяма битка около Белово, тъй като са съсредоточени много въстаници.

— Чета от около 200 въстаници се е появила в околностите на Силимнос, под Балкана.“¹⁹

Това са едни от първите вести не само от „въстанието в България“, но и отглас от безчинствата на башибозуците и редовната армия над незащитното население. Кой, ако не гръцкият народ знае как се потапя в кръв всяка една проява на непокорство, как „пазителите на реда“ не се спират пред деца, старци и жени, когато трябва да усмиряват разбунтувалите се за своите права и свободи. Тънали в продължение на близо пет века, и те са изстрадали на

¹⁴ В. „Ефимерис“, бр. 122, 1.V.1876.

¹⁵ В. „Авуг“, бр. 4143, 3.V.1876.

¹⁶ Пак там, бр. 4143, 3.V.1876.

¹⁷ В. „Ефимерис“, бр. 124, 3.V.1876, с. 1.

¹⁸ Пак там, бр. 125, 4.V.1876, с. 6.

¹⁹ Пак там.

своите плещи цялата жестокост на поробителите. Не е никак случайна бележката, че те стрелят срещу „всички обичаши спокойствието християни“. Не са ли те онези гърци, които по волята на съдбата се намират в тези земи и ги очаква едва ли не същата участ? Страхът обаче не е само за тях, а за всички беззащитни, заплашени от изстъпленията на разбеснелите се орди.

За свой начин на мислене и явно критично отношение към фактите говори кореспонденцията в бр. 4145 от 4 май 1876 г. на в. „Авгиг“. Ето какво пише по повод разпространяваните версии на турското посолство в Атина специалният кореспондент на вестника: „Тукашното турско посолство (в Атина — б. а.) разпространява телеграма от Външното министерство на Турция във връзка с въстанието в България, в която се отбелязва, че то се е ограничило в тесен кръг и приближава към своя край, макар да продължава да се обсъжда. Повечето от въстаниците са започнали да се прибират по домовете си. . . Изглежда обаче, нещата не са така — коментира вестникът, — както се съобщава в тази телеграма, защото как да се съчетае тя с доклада на изпратения в България поради външния генерал Абдул Керим паша, искащ да се изпратят срещу българските въстаници военни сили? Твърде не ще има официален характер отбелязаната телеграма, още повече, че в началото намираме фразата: „От вестниците сте научили, че са станали външения около Татар Пазарджик и т. н.“ Нима е възможно посланик да научава от вестниците за външения, станали в родината му, а не направо от правителството, което представлява? Смятаме, че тази телеграма, която се разпространява, е на турското посолство, защото не може да ни увери в друго.“²⁰

Нескритите симпатии към вестниците в България се прокрадват в многобройните съобщения за въстанието в Босна и Херцеговина, за кървавата разправа с мирното население и с консулите в Солун. Говорейки за зверствата на башибозуците, които не се спират пред деца, болни и старци в желанието си да изтребят „немирните гяури“, те с внимание се отнасят към отделните прояви на героизъм и хладнокръвие на въстаниците. В броя си от 10 май 1876 г. в. „Авгиг“ отбелязва: „Българското въстание преуспява! Турското правителство, имайки разпръснати войските си в различни краища на империята, не може да съсредоточи в България достатъчно сили и да потуши въстанието. От почти петдесетте хиляди дошли около театъра на войната въоръжени сили, болшинството са от Нишкия и Видинския лагер. Българите се бият достойно, повечето, разбира се, в стълкновенията и в ръкопашен бой. Водачите им, макар да не се споменава от турците, носят облекло в зелен цвят с яка, везана със злато, брич от светъл цвят селско платно, ботуши до под коленете, два пистолета, сабя и шапка с червен кръст. Към това облекло от обичайната за българските селяни носия се прибавят и калпаци от прелестен жълт и бял цвят. Свещениците носят църковното си облекло и държат църковните отличия и са свързани с въстаниците, от които едни носят стари пушки, други сърпове, привързани на къси саби. Имат освен това конници.“²¹

Тези сведения за въстаниците и за обичая на българите не са редки в кореспонденциите и по-големите статии, които са посветени на въстанието. Макар и да изглежда странно, някои от кореспондентите се изненадват, че българските революционери не се отличават от гръцките от въстанието през 1821 г., че на знамената им са изписани заветните думи „Свобода или смърт“. Но не само тези подробности са еднакви. Еднакво в случая е и отношението на поробителя към въстаналите и това диктува чувствата на близост по съдба.

Независимо от всякакви ужас вестии, които пристигат от селата и градовете на въстанала България, някои от гръцките вестници се стремят да поддържат духа и мисълта, че въстанието ще изиграе своята роля. Редакторите понякога дори използват стари материали, за да владеят вниманието на своите читатели. Така в броя от 10 май 1876 г. в. „Ефимерис“ съобщава: „Положението в България не е розово, а управителят на София продължава да телеграфира, че е въвел ред. При това армията е достигнала 18 000 души съсредоточени. Освен другите през последните дни са въстанали жителите на Раховина, село, намиращо се в подножието на Балкана срещу Отда Кюй и Аврет Алан. Станали са сблъсквания между тези въстаници и конни части и пешаци. Според турските вестници турците са победили.“²²

²⁰ В. „Авгиг“, бр. 4145, 5.V.1876.

²¹ Пак там, бр. 4147, 10.V.1876, с. 4.

²² В. „Ефимерис“, бр. 131, 10.V.1876.

Непрестанно прииждащите съобщения за зверствата и саморазправата на османските поробители и беззащитното българско население привличат вниманието и на седмичното сатирично списание „Асмодеос“.⁴⁴ В брой 70 от 16 май 1876 г. се появява кратко съобщение: „Турският генерал Хасан паша, изпратен срещу въстаналото българско село Аврат Алан, заповядал на въстаниците да свалят оръжието. На тази заповед на отоманския генерал въстаниците отговорили, че нямат оръжие. Не се знае какво ще прави с тях генералът.“⁴⁵ Под тези редове стои подписът Каломирис. Като се има пред вид, че голямата част от материалите за списанието са подготвени от Емануил Рондис, може да се предположи, че и тази бележка е плод на перото на талантливия прозаик, който с романа „Папеса Йоана“ раздвижи застоялите води на папската институция, подхвърляйки на злъчни подигравки светите отци, които му отмъстиха, отлъчвайки го от църквата. Естествено е той да се е интересувал от съдбата на съседния български народ, да е тръпнал от безочовените действия на поробителите и да е дал изблик на вълнуващите го чувства в тези няколко реда. Още повече че в списанието във връзка с покушението над чуждите консули в Солун се появява блестящата карикатура на Темос Аниос, с провиснали на бесилките магарета и с остроумния надпис: „Пълно задоволяване на пролятата френска кръв.“ Тази карикатура се появява във връзка с исканията към Високата порта да се отнася по-внимателно с поробените народи. Щом варварството може да се прояви към консулите на велики сили, кой може да спре зверствата на отоманците?

Българското въстание с всеки ден по-дълбоко вълнува духа на съседите от юг. Вестниците се пълнят със съобщения за зверското потушаване, търсят се причините за избухването, неуспеха и потушаването на въстанието. Така, свързвайки въстанията в Босна и Херцеговина с това в България, в „Авг“ в броя си от 15 май се връща към първите дни на вълненията и ги описва с подробности:

„Първото раздвижване става в общината Златица, където стражата се състои само от 50 запасни и толкова пазачи. Младите българи влезли в спор с пазачите. При това се появила друга група въоръжени младежи. Каймакамият приканил бунтовниците да не вдигат шум, но едва успял да се спаси чрез бягство. Гневът на българите тогава се насочил към пазачите и низшите чиновници, които изклали. Изненадани от пролятата кръв и от успеха, бунтовниците плъзнали из града и намирайки жителите неподготвени, скоро стават негови господари. Едновременно развито се подобно движение в Татар Пазарджик взема сериозни размери. Този град е един от най-големите във вилаета, разположен на линията между Пловдив и Белово, и има многочислено християнско население. При това, като намират благовиден предлог в положението, се обявяват срещу полицейските органи. И тук са се появили многобройни и добре въоръжени българи, отхвърлящи отоманската власт и изклали пазачите. Мюлешерифът се спасил случайно. Важното е, че и в Златица, и в Татар Пазарджик са се намерили измежду въстаниците водачи, които са заповядали и са искали подчинение от всички. Татар Пазарджик е попаднал под властта на въстаналите, като по градските порти били поставени стражи предимно от млади хора. Докато от Андрианополс се изпрати многочислена армия, възможно е въстаниците да заемат позиции, както и да се умножат, достигайки 600 души мъже. Че движението е било подготвено от дълго време, сочи бързината, с която след Слатина въстават и други села, достигайки до Тракия. Център на въстаническото движение е Орта Кьой. Тук се събираха въстаниците на 4 май, на брой около 1200. Навсякъде пазачите бяха намерени неподготвени и изклали. Девизът на въстанието е отхвърляне на отоманската власт. На 5 май въстанаха навсякъде селата в Родопите, 8 на брой, населени с шест хиляди души. Вероятно е обаче въстаниците да напуснат домовете си и да се съберат в Балкана, където да се организират. Това е, изглежда

⁴⁴ „Асмодеос“ е едно от най-добрите сатирични и хумористични списания от миналия век в Гърция. Основателят му Темос Аниос и сътрудниците му Емануил Рондис, Бабис Аниос, М. Митцакис, Г. Сурис и др. издигат поезията и прозата в „Асмодей“ на високо равнище, сатирата в силно оръжие. Карикатурите на Темос Аниос са шедьоври за времето. Списанието излиза от януари 1875 до 11 юли 1876 г. и след известно прекъсване започва да излиза отново. Списва го предимно Рондис, пишещ под много псевдоними.

⁴⁵ В. „*Λογοδοτος*“, год. 2, бр. 70, 16.V.1876, с. 8.

стратегията на водачите на движението, участвували, изглежда, във въстанието от 1868 и живеещи оттогава в чужбина. Въстанието се ръководи от невидимо мистериозно „Национално правителство“ на България, където е издало прокламация, която кани всички българи да се заловят за оръжието, заплашвайки със смърт предателите, които служат на Турция. Богатите се приканват да подпомогнат с пари националната борба, учителите за затворят училищата, „защото младешта има свещени задължения“, а мохамеданите да останат спокойни.²⁴

В същия брой вече на 3 с. намираме много и различни вести от България, за нови вълнения, за въоръжението и облеклото на четниците.

„И в Търново е избухнало въстание. Правителството е изпратило там извънредни царски представители и войски. Търново, Дряново, Габрово лежат на прохода, който минава през Стара планина близо до Казанлък и води за Русчук.

— От миналите времена българите са се опитвали да завладеят Константинопол от гърците с копия. Сега се борят срещу турците с дървени оръдия, търсейки независимостта си. Оръдията, които използват срещу турците, са направени от трупи на дървета, издълбани вътре, обхванати отвън за здравина с железни обръчи.

— Турците са си турци винаги. Група българи се предали след кървава битка. Между плячката турците намерили и калпака на войводата, който се описва по следния начин. Върхът му е златовезан. Вземто представява лъв, държащ между зъбите си византийски кръст и тълчещ с краката си полумесеца. Около корделата на главата се откриват златовезаните български думи „Свобода или смърт“.²⁵

Това е може би най-голямото място за положението в България, което се отделя в гръцки вестник по това време. Сам по себе си фактът е показателен. Колкото по-страшни стават вестите за зверската разправа над българите и колкото по-силни гласовете на световната общественост в защита на правата на поробените, толкова повече място се отделя и в гръцкия печат. Всяко съобщение за промени в Турция се тълкува по нов начин, придава му се нова окраска. Така например при назначаването на Абдул Керим паша за министър на войната вестникът не съобщава само факта, е естествено допълва: „който се прояви при потушаването на въстанието в България. Над 20 000 българи изпитаха злината му.“²⁶ И най-незначителните събития, които носят атмосферата на бунта, се поместват на страниците на вестниците, препечатват се кореспонденции от чужди вестници, които изясняват подробности около въстанието, поместват се речи и изказвания на видни политически дейци. На 17 май 1876 г. в „Авги“ пише: „Вълнения са избухнали и около Бургас на Черно море. Според информацията са подпалени две села. Причините за подпалването не са известни.“²⁷ И ще продължи на другия ден със зверствата в Пловдивско: „В областта около Пловдив съобщенията са тъжни, поне около Пловдив цари картината на разрушението. Опустошени и изгорени досега села — според кореспондента от Пловдив — наброяват 69, а „Анатоликос Тахидромос“ ги смята за 118, а населението възлиза на повече от 100 000, което ще рече, че всички годни да носят оръжие са се присъединили към въстаниците.“²⁸

Обяснявайки причините и корените на въстанието, търсейки дълбоките мотиви на борбата, вестниците събират материали от различни издания, тълкуват ги по свой начин. „Според „Политикон Алилиографион“ въстанието в България не е повлияно от вълненията в Босна и Херцеговина — пише в „Авги“, — а е резултат на многогодишна и постоянна работа. Подготовката е започнала от 1868 г., след неуспеха на тогавашните вълнения. Тогава са започнали да се организират тайни комитети в цяла България, в които влизат предимно млади хора, известни като „патриоти“, които внасят от 40 до 80 гроша. С тези суми се купува оръжие от чужбина, внасяно тайно в България, подготвяйки се тайно за въстание. . . Решено е било през миналата година въстанието да се вдигне на 1 май 1876 г. И наистина на този ден, както става известно, беше грабнато оръжието.“²⁹

²⁴ В. „Авгъ“, бр. 4149, 15.V.1876, с. 2.

²⁵ Пак там, с. 3.

²⁶ В. „Ефимидис“, бр. 164, 12.VI.1876, с. 1.

²⁷ В. „Авгъ“, бр. 4150, 17.V.1876.

²⁸ Пак там, бр. 4151, 18.V.1876.

²⁹ Пак там, бр. 4154, 22.V.1876, с. 4.

Често кореспонденциите на вестниците се отричат една от друга, използват се понякога безразборно, независимо от времето на действието. Така, коментирайки телеграмите от турските вестници, че въстанието в България е завършило, а ръководителите му предадени на правителството, в „Авги“ отбелязва, че подобни са телеграмите от Босна и Херцеговина, но те не винаги отговарят на истината, и допълва: „Добре, че има подобни въстания, та да се оправдаят турците, че продължават да колят като животни въстаналите.“³⁰ И след няколко броя ще продължи сякаш започнатото: „Нечувана е катастрофата, която претърпяха българските въстаници от турците. На около 10 000 възлизат изкланите жители на околните на Пловдив села. Неплашните патриоти от тази област станаха зряла жертва на злосторниците.“³¹

В много от българските села, в революционните кръгове в чужбина, вестта за потушаването на въстанието се приема с резерви, не вярват на съобщенията, че българите са преклонили глава. Същият тон се прокарва и в гръцките вестници. Сякаш като ехо от въстанието се появяват съобщения за нови въълнения, дори когато те не съществуват. „Макар турските вестници да пишат, че в България всичко е мирно — от Видин до Варна все още се чуват изстрели. Абдул Керим уверява, че българското въстание е приключило, но през миналата седмица са въстали много села на север от Стара планина. . . Станалите сражения са почти безнадеждни. В църквата на Бреновас (може би така е посочено с. Батак — б. а.) 200 българи са се затворили в църквата и се борили с часове, докато оръдията открили огън. Не желаейки да се предадат живи, те предпочели да убият жените и чалата си и след това да се самоубият. Този поразителен епизод напомня драмата на Аркади. . .“³²

Не е случайно сравнението, което прави авторът с величавия подвиг на Аркади, известен широко в цяла Гърция. Именно в манастира Аркади при голямото въстание в Крит през 1866 г., след като въстаниците са обградени от всички страни и не виждат друг изход от положението, решават да привлечат колкото се може по-големи турски сили в манастира и да подпалят буретата с барут. Така хвърква във въздуха манастирът, унищожил не само затворените вътре въстаници, но и всички турски войници, нахълтали в храма. Този пример за всеотдайност към борбата е жив във всяко гръцко сърце и авторът е знаел въздействието, което ще предизвика сравнението сред неговите сънародници. Той не е принуден да описва героическата защита, постъпките на въстаниците — достатъчно е да ги постави наред с легендарните защитници на Аркади.

Сякаш в разгара на вестите за зверствата в България се появява съобщението за слизването на Ботевата чета на българския бряг. Интересно е, че то е публикувано само няколко дни след събитието, което говори красноречиво колко бързо се разпространяват информацията и какъв е интересът към събитията в България. Ето и цялата кореспонденция: „От Пеша пишат, че 150, или според други 300, българи и сърби въстаници, влезли като прости пътници в австрийския кораб „Раденки“, насилили капитана да ги остави на турския бряг до Ломбагас. Тези въоръжени лица носели със себе си 300 сандъка оръжие. Турското правителство бърза да изпрати от Видин войски срещу тези нови четници.“³³ Изглежда, повече за четата на Ботев нищо не се знае, почти не е отбелязана нейната съдба. Само в броя си от 24 юни 1876 г. в „Ефимерис“ споменава името на Христо Ботев, но без да са дават никакви обяснения.

Покрай отделните съобщения, които се появяват редовно за разправата на българи, на няколко пъти се появяват и големите статии, които, макар и препечатани от чужди вестници и списания, отразяващи английската или френската позиция, говорят за съответно отношение и пристрастия. Като се има пред вид, че обикновено телеграфният стил на вестниците е предпочитаният*, в няколко броя се отделя по над една колона за българския въпрос. На 26 юни в „Авги“ на половин първа и половин втора колона от втората страница, което прави почти цяла колона под заглавие „За кланетата в България“, помества следната статия: „Ако се съди по езика на в. „Имерисион Неон“, свободолюбивата партия в Англия се е върнала отново към политиката, от която се вижда от пристрастието към източните действия на правителството на Дизраели. Отбелязваният вестник, разглеждайки изложението на министър-председателя пред парламента,

³⁰ В. „Авг“, бр. 4153, 21.V.1876.

³¹ Пак там, бр. 4156, 28.V.1876.

³² Пак там, бр. 4158, 30.V.1876.

³³ В. „Ефимерис“, бр. 149, 28.V.1876, с. 7.

* Например за смъртта на султан Мурад е поместено следното: „Цариград, 16 юни. Султан Мурад е мъртъв. За наследник е определен брат му Хамид.

пише: „Каква е сегашната дейност на турското правителство, може да се разбере от изложението на специалния кореспондент за начина на потушаването на въстанието в България. Превръщането в руини на една цяла епархия, срамните кланета на жителите, неизброимите отделни злодейства, които се използваха за едно продължително време от турската власт срещу този безсилен християнски народ, са невероятни. Министрите говориха за тяхната отговорност. Но отговорността на министрите в този момент не изключва нито отговорността на обществеността, нито отговорността на нацията. Необходимо е да се повлияе веднага върху правителството на султана и министрите му, че когато сме приятели с тях против Русия, не сме едновременно и приятели в действията им против въстаниците и християнските народи в Турция. И друг път сме посочвали, че чувствата ни имат сила да внушават в душите на фанатичната олигархия поведението на Англия. Тези чувства породиха действително нечуваните жестокости от тях. В България числото на изкланите се изчислява от турските власти на 18 000, а от българска на 30 000 души. Старци, жени, деца биваха клани без разлика. Цяла стотица села бяха изгорени. Достатъчно беше да си богат и християнин, за да те обвинят за въстаник. Грешката на английското правителство беше, че подхожда към Турция като към държава християнска и цивилизована. Това, което се случи в България, е обикновен метод, с който турците воюват и се борят срещу въстаниците...“³⁴ Посочвайки неприемливостта на отношенията на английското правителство към Турция, статията отбелязва, че трябва да се действа по-решително, а не да се дава възможност да се използват различията между Англия и Русия за сметка на малките народи.

За да засили още повече вниманието, в същия брой на вестника, вече на 3 с., е поместена „ВЪСТАНИЧЕСКА ПРОКЛАМАЦИЯ“ на революционния комитет в България, която е съпроводена с широк коментар. За прокламациите от този род се отбелязва, че те представляват шедьоври за съчетанието на бунтовната мисъл с нуждите на момента. В прокламацията особено се набляга на примера на въстаниците от Херцеговина, където 1500 души са разбили 10 пъти по-голяма турска армия. Призовавайки поробените към въстание, революционният комитет обръща особено внимание на духа:

„На оръжие, братя българи! Ние сме народ от 7 000 000 и с камъни само въоръжени, имаме възможност да победим азиатските кучета. А ние имаме оръжие, имаме ножове, имаме секири, с които е възможно да победим чадата на сатаната. На оръжие, братя от Мизия, Тракия, Македония! Небето ни заповедва да отхвърлим неверниците от всички християнски земи...“³⁵ Започналата сръбско-турска война сякаш отново съживява надеждите на българите. Революционната дейност на останалите живи се концентрира в различни краища, за да може да пусне отново корени, да роди надеждата за свобода. Това ново раздвижване не може да е останало скрито и в броя си от 15 юли в „Авг“ отбелязва: „Според най-новите съобщения от Русе сръбско-турската война е подпалила пожара на въстанието в България. Войските не могат да се придвижват спокойно, защото въстаниците са затворили и пазят проходите. Една рота със сила се е добрала до село Калаглар и отново го е изоставила... Въстаниците завладяха град Панагюрище... Тайното българско правителство премести ръководството си в Балкана до Троян.“³⁶ В тези информации истината често е съпътствувана от измислицата, примесват се стари и нови съобщения, но тяхното поместяване вече е знак за определено отношение, за приятелските чувства на редакторите към въстаниците, на читателската публика, за която са предназначени.

Все по това време, докато продължават опитите да се помогне на изстрадалото българско население, във вестниците се появяват писма на отделни лордове до Ръсел, телеграми до посланика на Англия в Цариград, изчисляват се огромните щети в България, броя на жертвите и изгорените и разрушени села. Поместват се писма, които разказват за положението на българите, които не смеят да запалят дори кандилата си и живеят в приземията, защото турската стража стреля вечер по всяка запалена свещ, по всеки закъснял някъде човек. Като въздишка на облекчение се появява съобщението, че турското правителство под натиска на Англия и другите страни е дало амнистия на всички освен на водачите на въстанието. След като е изтребено населението на един голям район и са поставени под нож жителите на цели села, сега е лесно да се даде амнистия. „Амнистия на мъртвите“ би могъл да я нарече Рондис в списанието си, ако то не престава да излиза по това време.

³⁴ В. „Авг“, бр. 4179, 26.VI.1876, с. 2.

³⁵ Пак там, бр. 4179, 26.VI.1876, с. 3.

³⁶ Пак там, бр. 4191, 15.VII.1876.